

Tegen de stroom in

■ Het lijkt er wel eens op dat Meent van der Sluis altijd een beetje tegen de stroom inroeit. De aardrijkskundige van huis uit, hij studeerde sociale geografie aan de RU van Groningen, werd voor gek versleten toen hij een relatie legde tussen aardgaswinning en bodemtrillingen. Recent legde hij PvdA-statenlid in een commissievergadering een relatie tussen het bij droogte inpompen van smerig IJsselmeer-water en het voorkomen van bruinrot in de aardappelen. Of dat zo is moeten deskundigen maar beoordelen, maar het moet niemand verbazen als over een aantal jaren blijkt dat het waar is...

Een aantal historici heeft zich buitengewoon badinerend uitgelaten over de armoede in het veen van Drenthe, met name in de eerste helft van deze eeuw. Zij gingen voorbij aan de strijd voor lotsverbetering van mensen die voor en na de oorlog in de wurggreep van de economie zaten. Met name provinciaal historicus Gerding maakt het wat Meent van der Sluis betreft veel te bont. „Blijkbaar baseert de provinciaal historicus zich op een periode waarin het even redelijk goed ging. Met geen woord wordt in zijn geschriften gerept over de ellende in het veen. Hij doet net alsof die er niet is geweest.

Maar uit gesprekken met mensen, brieven die ik heb gelezen, wordt overduidelijk dat de mensen het er slecht gehad hebben. Dat valt niet te ontkennen en daar moeten we ook niet aan voorbij willen gaan”, zegt Meent van der Sluis. „Ik heb het boek verschillende malen aan uitgeverij aangeboden maar die wilden het niet uitgeven. Nu, mede door het honderdjarig bestaan van Emmer-Erfscheidenveen, lukt het gelukkig wel.” Zelf opgegroeid in Emmer-Erfscheidenveen maakte hij, geboren in 1944, een deel van de ellende zelf mee. Ook kon hij de verhalen

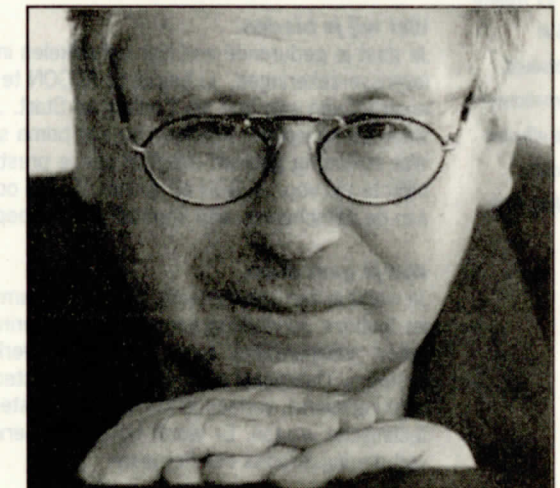
optekenen uit de mond van hen die er vanaf het begin al bij waren geweest. De ontginning van het Emmer-Erfscheidenveen begon honderd jaar geleden. Als zoon van de plaatselijke onderwijzer groeide Van der Sluis letterlijk op met kinderen uit veenarbeidersgezinnen. Al in het begin van de jaren zeventig legde hij zijn herinneringen vast in een boek, dat vervolgens door vijf uitgeverijen werd geweigerd. Professor Prakke las het manuscript en vond dat de schrijver de mensen die 'fout' zaten in het veen te veel bij naam en toenaam noemde. Prakke vond het boek een politiek

wespennest, omdat al te duidelijk werd uitgelegd wie de profiteurs waren van de uitgebuite veenarbeiders. Volgens Meent van der Sluis is het boek vooral gemaakt voor het onderwijs, om uit te leggen wat er nu precies in het veen gebeurde. In zijn voorwoord schrijft hij (in 1982 al): „De toenemende belangstelling voor het veen in exposities, musea en VVV-excursies houden het gevaar in van een toenemende romantisering van het turfgraversbestaan. Ik hoop dat ik deze valse romantiek zo veel mogelijk kan vermijden.”

Leven en werken in de turf: honderd jaar Emmer-Erfscheidenveen

De bruine wereld

Ellende in het veen. Uitbuiting, kinderarbeid, werkverschaffing, profiterende verveners. De Asser sociaal geograaf Meent van der Sluis, opgegroeid in Emmer-Erfscheidenveen, schreef er na vele jaren voorbereiding een boek over: Terug in de bruine wereld van Emmer-Erfscheidenveen. De ellende van de veenarbeiders heeft zich weliswaar niet beperkt tot dat bewuste dorp, maar de situatie daar kan wel model staan voor de ontginningen die vanaf 1850 in Drenthe op grote schaal werden uitgevoerd. Het op sommige plaatsen tien meter dikke veenpakket werd vooral met handkracht uitgegraven, evenals de wijken, kanalen en greppels die voor ontwatering en transport moesten zorgen. Later werd de turf als brandstof door steenkolen vervangen. Tijdens oorlogen

▲ Schrijver Meent van der Sluis: 'Het is overduidelijk dat de mensen in het veen het er slecht gehad hebben.'

mer-Erfscheidenveen. Het werd het Stads-Compascuumkanaal plus Rundekanaal. Grote groepen wijkgravers en veenarbeiders kwamen naar het gebied, vanuit Groningen via Stadskanaal en de Monden, vanuit Friesland via Appelscha, uit Smilde en Schoonoord, en vanuit de Kop van Overijssel via Dedemsvaart. De laatste grote veenontginning begon... Het Emmer-Erfscheidenveen werd ingedeeld in twintig blokken met in totaal 180 genummerde veenplaatsen. Kanaal A werd het zuidelijk gegraven hoofddeep, en 220 meter noordelijker kwam het evenwijdig lopende achterdiep of boerendiep Kanaal B. Om de tweehonderd meter waren er wijken gegraven, en daartussen de zwetsloten. Dit alles was vastgelegd in een plan van aanleg, dat verplicht was bij een vervingconcessie. Wanneer de veenarbeid er opzat, begon het kanaalgraven, in het najaar en de winter. Omdat werk dan schaars was, werd met het graven maar weinig verdiend. Drie keer per dag werden aardappels gegeten die na het rooien op het

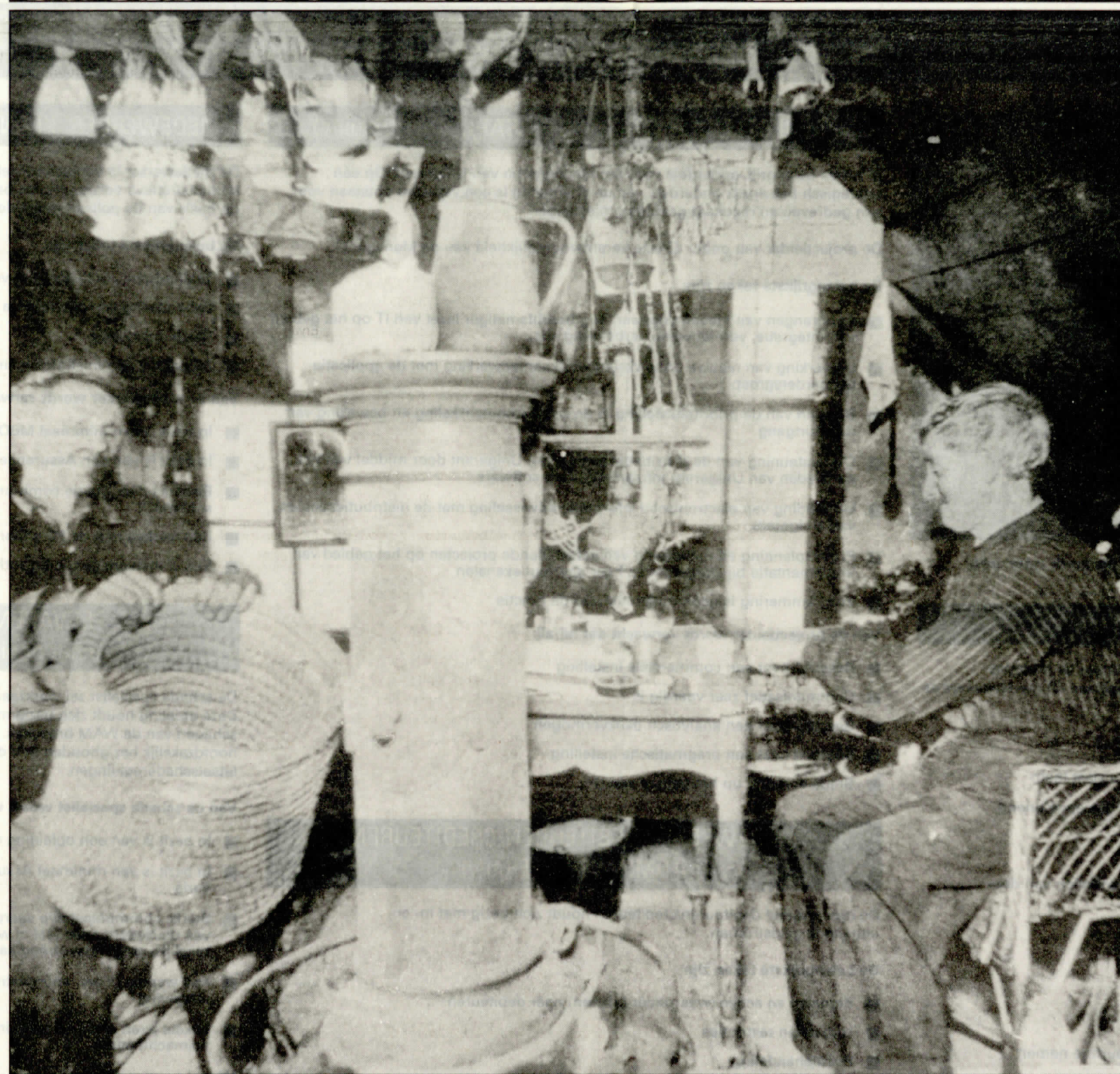
Drents Groningse Dagbladen

Zaterdag 7 november 1998

Verving

◀ Een veenarbeidershuis

vervangen. Tijdens oorlogen was er een opleving omdat Nederland dan weer terugviel op deze natuurlijke brandstof. Werken in het veen, ook als werkverschaffing tijdens de crisisjaren en na de Tweede Wereldoorlog. Veenbranden en stakingen, hutten die in één nacht werden opgebouwd en van de boer mochten blijven staan als de volgende ochtend de schoorsteen rookte...

Het was vooral hard werken, in het veen. Inclusief kinderarbeid, die veertig jaar na het aannemen van de Wet op de Kinderarbeid nog steeds vrij algemeen was. Open TBC door slechte huisvesting. Niet te vergeten het bezoek van de Koningin aan deze uithoek van Nederland, na een grote veenbrand. Beatrix trad dus in de sporen van haar overgrootmoeder bij haar recente bezoek aan het verdrongen Meppel.

Door **Harrie Popken**

Groten uit de geschiedenis kwamen er een kijkje nemen. Van Gogh schilderde in 1883 op de Heeren Dijk vlakbij Emmer-Erfscheidenveen. Domela Nieuwenhuis sprak er de arbeiders in 1990 toe. De milieu-activist avant-la-lettre Jac P.Thijssse bestudeerde de planten van het Bovenveen in 1915, en Joris Ivens filmde de plaggenhutten van 'Klein Rusland', een ketenkolonie tussen Emmer-Erfscheidenveen en Emmerschans.

In februari 1952 stonden er in op het Emmer Bovenveen nog 520 keten en krotten. Er werden plannen gemaakt om deze af te breken, omdat ze de ontwikkeling van de landbouw en

de vervening in de weg stonden. Soms vielen ze spontaan in elkaar, omdat deze op het veen gebouwde onderkomens door het indrogen verzakten. Emmen had tot in lengte van jaren het hoogste aantal eenkamerwoningen van het land. Deze woningen werden gebouwd, nadat in 1899 werd besloten tot het doortrekken van wegen en kanalen in de richting van Emmen. De landbouwcrisis van 1878 tot 1895 werkte een snellere ontsluiting in de hand en men kwam tot het verdelen en openleggen van de overgebleven veenmarkegronden, naar ieders 'gerechtigheid'.

Op 19 september 1898, dus ruim 100 jaar geleden, werd het veenschap Emmer-Erfscheidenveen opgericht. In het bestuur zaten de grootgrondbezitters, zoals voorzitter Albert Horring en Jan Hadders, vader van de latere politicus Zegering Hadders, die jarenlang wet-

houder van Emmen is geweest. De veenmarkeboeren wisten vanaf dat moment grote bedragen te toucheren voor hun venen. Zij verpachtten het veenpakket zonder ondergrond aan veenboeren en veenbazen (27.000 gulden voor 20 hectare) of verkochten het met ondergrond. Ook kwam het veelvuldig voor dat de veenmarkeboeren via erfpacht meedeelden in de latere opbrengst van de dalgrond, de zandlaag vermengd met de bovenkant van het veen. In de volksmond werden deze boeren ook wel 'gouden kalf' genoemd. Het veenschap had ook nog inkomsten via de verkoop van huisplaatsen, bruggengelden, en heffingen op de ondergronden en de turf.

De trapsgewijze opbouw van deze financiële maalstroom had tot effect dat de weeklonen voor de grondwerkers, kanalengravers en veenarbeiders uiterst mager waren. De factor

arbeid werd geminimaliseerd in het productieproces. Het werkseizoen was kort, van begin maart tot eind juni, en tot na 1920 was men gedwongen levensmiddelen te kopen bij de veenboer zelf, de gedwongen winkelnering. Er ontstonden concentraties van plaggenhutten die oogluikend door de veenmarkeboeren werden toegestaan, zodat de zanddorpen van deze 'verschoppelingen' verschoond bleven.

Kanalen

Vier veenkanaalroutes werden in de vorige eeuw doorgetrokken tot aan Emmen. Het Stadskanaal (1877), het Oranjekanaal (1858), de Verlengde Hoogeveensevaart (1860) en het strategische Stieltjeskanaal (1884). De markegenoten van Emmen, die samenwerkten met een maatschappij uit Groningen, kregen het recht om een kanaal door te trekken naar Em-

men en de pluggenhutten op het land waren blijven liggen. 's Winters moesten de plaggenhutbewoners vaak het kostje bij elkaar stelen. Om enigszins warm te blijven werd Kartoffelschnaps gedronken, gesmokkelde goedkope jenever uit Duitsland.

De brand

Een grote brand zette het veen in 1917 in lichterlaaie. Er waren zestien doden te betreuren, 88 woningen gingen in vlammen op, waardoor 130 gezinnen dakloos werden. Tweeduizend hectare veengrond verbrandde, en drieduizend dagwerk turf en baggel viel ten prooi aan de rooie haan. De veenbrand duurde acht dagen. Koningin Wilhelmina en prins Hendrik kwamen poolshoogte nemen en brachten voor de gedupeerde gezinnen zes grote kisten met kleren en beddengoed mee.

Vanaf 1888 zijn er in het veen regelmatig werkstakingen geweest om de positie van de arbeiders te verbeteren. Ook in 1890, 1891, 1911, 1917, 1921, 1925 en 1935 werden grote stakingen uitgeroepen. Rumoerige optochten met rode vlaggen en socialistische strijdliederen en woelige protestbijeenkomsten. Rond de eeuwwisseling predikte Domela Nieuwenhuis zijn theorieën over het vrije socialisme en het sociaal-anarchisme. Hij vond vooral onder veenarbeiders van Friese afkomst een dankbaar gehoor. De vrije groep Emmercompasuum, opgericht in 1895, had tot 1920 vrijwel de hele niet-confessionele arbeidersklasse achter zich. Samen met de communisten vormden zij vaak de ruggengraat van de stakingen. Later ging de anarchistische beweging achteruit, en kwamen SDAP en CPN op. Bonne Kremer, de vader van het latere raads- en statenlid Willem Kremer, leidde de staking van 1921 die tien weken duurde. Emmer-Erfscheidenveen, Emmer Compasuum en Nieuw Weerdinge werden bolwerken van de CPN. In 1948 kregen ze bijna een kwart van de stemmen bij de verkiezingen.

De lonen

Tijdens de Eerste Wereldoorlog stimuleerde de toenmalige regering het turfgraven, en was de verdiende minder slecht dan daarvoor. Voor een dagwerk turf werd 38 gulden betaald. Een dagwerk is, ietwat verwarrend, de hoeveelheid turf die een arbeider in één week kon vergraven. In een seizoen kon een arbeider ongeveer dertien dagwerken doen. Na de instorting van de turfmarkt in 1920 werd voor een dagwerk nog maar 17 gulden betaald. In het seizoen van maart tot juni werd dan ongeveer 220 gulden verdiend, genoeg om drie maanden van te leven. De rest van het geld moest worden verdiend met kanaalgraven, de werkverschaffing, of de steun. Steeds meer werd de turf verdrongen door de steenkool die na de Eerste Wereldoorlog werd geïmporteerd.

De crisis in de turf leidde ertoe dat de bevolking wegtrok. Het inwoneraantal in Emmer-Erfscheidenveen liep terug van 3.896 in 1921 naar 3.658 in 1932. Ze trokken naar de textielindustrie in Twente, naar het Drents Dorp in Eindhoven om bij Phillips te gaan werken, en naar Zuid-Limburg om in de kolenmijnen te gaan werken. In 1921 stonden bij de Emmer gemeentelijke dienst der werkloosheidsverzekering en arbeidsbemiddeling bijna 5.100 veenarbeiders ingeschreven. Uit die cijfers valt af te lezen dat zo'n twintigduizend mensen daar in zeer armoedige omstandigheden leefden.

Het boek van Meent van der Sluis kwam tot stand via bijdragen van de gemeente Emmen, de provincie Drenthe, het waterschap Dollardzijl-vest. Terug in de Bruine Wereld van Emmer-Erfscheidenveen, Boon-uitgeverij, (ISBN 90-75913-09-5) is vanaf 18 november verkrijgbaar in de boekhandel en kost 49,50 gulden. Tot 18 november is het boek bij voorintekening voor 35 gulden te bestellen. Het boek bevat 144 pagina's met 126 foto's.

van buiten.

... en van binnen.